

М. С. Кудленко

Словообрази на позначення часу
в українській народній баладі:
семантика та функціонування

Час, простір, рух як основні форми існування матерії давно почали цікавити людство. Головна причина полягає у всеосяжності цих категорій. Перші концепції простору та часу з'являються за античних часів

разом із зародженням філософії. На позначення часу і простору як цілісності М. Бахтінін був уведений термін «хронотоп».

У ХХ ст. науковці зацікавилися особливостями часу та простору у фольклорних творах (В. Пропп, В. Топоров, Т. Цив'ян, С. Неклюдов, Д. Медриш, Н. Лисюк). На сьогодні немає системного дослідження, присвяченого розгляду цього питання в такому специфічному фольклорному жанрі, як балада.

Лексико-семантичне поле часу народної балади охоплює такі тематичні групи: час, виражений через астральні поняття, назви частин доби, днів тижня, описові конструкції та лексеми на позначення часової динаміки.

Час, що виражається через астральні поняття, представлений слово-образами *місяць* (функціонує найчастіше і пов'язаний із чоловічим началом), *зоря* (символізує жіноче начало) і *сонце* (поєднує в собі семантику небезпечності подій та зростання сприятливих обставин).

Частини доби репрезентовані традиційними часовими протиставленнями (*ранок – вечір, ніч – день*). Особливості баладного часу виявляються в тому, що *ранок*, який традиційно вважається сприятливим, виявляється загрозливим, бо є відлунням трагічних подій ночі, наприклад: «*Маруся не слухала, зібралась і пішла, / А вранці люди кажуть: „Марусі вже нема“*». Баладна *ніч* поєднує властивості язичницької (магічної) і християнської (ворожої) ночі. Нетиповою для фольклорного часового виміру є погодинна конкретизація. В основному згадуються *дванадцять, перша і третя години ночі*.

Усі дні тижня (крім *неділі*) в мові баладних текстів мають своє традиційне фольклорне значення. Найбільш уживаним словообразом є *неділя*, що становить трагічний час, який пов'язується переважно з похованнями через передчасну загибель, наприклад: «*У неділю рано всі дзвони гудуть, / А мою Марусю на цвинтар несуть*».

Використання описових конструкцій на позначення часу є досить поширеним явищем у баладних піснях. У цих формулах час виражається через події, які пов'язані з буденними побутовими справами народу, що загалом властиво народнопоетичній творчості.

Специфічною є баладна часова динаміка, яка стосується таких темпоральних понять, як *година, день, ніч, тиждень, рік*, і виявляється по-різному для кожного з них.

Вивчення особливостей часу в мові фольклорних жанрів є важливим для створення концепту «час» української культури і, у свою чергу, допомагає зрозуміти особливості використання часових словообразів у сучасних літературних текстах.